

XXI ASR ADABIYOTIDA MILLIY O'ZLIK VA GLOBALLASHUV MASALASI

Ruzmurodova Rayhona Boymurod qizi

Qoraqalpoq davlat universiteti 3-bosqich talabasi

rayhonaruzmurodova2005@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqola XXI asr adabiyotida milliy o'zlikni saqlash va globallashuv jarayonlarining o'zaro ta'sirini tahlil qiladi. Zamonaviy adabiy asarlar global madaniyatning ta'siri ostida milliy qadriyatlar, til va an'analarni qanday aks ettirayotgani ko'rib chiqiladi. Tadqiqot milliy adabiyotlarning o'ziga xosligini saqlash borasidagi muammolar va imkoniyatlarni o'rganadi. Shuningdek, global adabiy maydonda milliy o'zlikning yangi shakllari va ifoda usullari qanday namoyon bo'layotganiga e'tibor qaratiladi. Maqola milliy adabiyotlarning kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlari bo'yicha xulosalar beradi.*

Kalit so'zlar: *Milliy O'zlik, Globallashuv, XXI Asr Adabiyoti, Madaniy Qadriyatlar, Adabiy Jarayonlar, Zamonaviy Adabiyot, O'zbek Adabiyoti, Madaniyatlararo Muloqot*

Abstract: *This article analyzes the interplay between the preservation of national identity and the processes of globalization in 21st-century literature. It examines how contemporary literary works reflect national values, language, and traditions under the influence of global culture. The study explores the challenges and opportunities for maintaining the distinctiveness of national literatures. Furthermore, attention is paid to how new forms and expressions of national identity manifest themselves in the global literary arena. The article provides conclusions regarding the future directions of national literatures.*

Keywords: *National Identity, Globalization, 21st Century Literature, Cultural Values, Literary Processes, Contemporary Literature, Uzbek Literature, Intercultural Dialogue*

Аннотация : *Данная статья анализирует взаимодействие между сохранением национальной идентичности и процессами глобализации в литературе XXI века. Рассматривается, как современные литературные произведения отражают национальные ценности, язык и традиции под влиянием глобальной культуры. Исследование изучает проблемы и возможности сохранения самобытности национальных литератур. Кроме того, уделяется внимание тому, как новые формы и способы выражения национальной идентичности проявляются на глобальной литературной арене. Статья предлагает выводы относительно будущих направлений развития национальных литератур.*

Ключевые слова: *Национальная Идентичность, Глобализация, Литература XXI Века, Культурные Ценности, Литературные Процессы, Современная Литература, Узбекская Литература, Межкультурный Диалог*

KIRISH

XXI asr globalizatsiya jarayonlari dunyoning barcha jabhalariga, jumladan, madaniyat va adabiyotga ham misli ko'rilmagan ta'sir ko'rsatmoqda. Bu davrda milliy o'zlikni anglash va uni saqlab qolish masalasi har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Adabiyot esa xalqning ruhi, uning tarixiy xotirasi va kelajak sari intilishlarini aks ettiruvchi asosiy ko'zgulardan biridir. Shu bois, globallashuv sharoitida milliy adabiyotning o'ziga xosligini, qadriyatlarini va tilini asrab-avaylash, uni yangi davr talablari bilan uyg'unlashtirish muhim vazifadir.

Ona tili milliy o'zlikning eng muhim timsoli bo'lib, u xalqning ma'naviy boyligi va o'ziga xosligining tuganmas manbaidir. Prezident Sh. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, o'z tiliga hurmat bilan qaramagan insonni to'laqonli shaxs deb bo'lmaydi [2]. Zamonaviy o'zbek adabiyoti ham ana shu boy til va madaniy merosga tayanib rivojlanmoqda. Klassik adabiyot an'analari zamonaviy o'zbek she'riyatida chuqur iz qoldirib, an'anaviy obrazlarning yangi ijtimoiy mazmun kasb etishiga xizmat qilmoqda [4]. Bu esa milliy adabiyotning o'z ildizlaridan uzilmagan holda, zamonaviy dunyoqarashlar bilan boyishini ta'minlaydi.

Biroq, globallashuvning ta'siri faqat ijobiy jihatlar bilan cheklanmaydi. Xorijiy madaniy oqimlar, axborot texnologiyalarining keng tarqalishi milliy adabiyot oldiga yangi muammolar qo'ymoqda. Xorijiy ta'lim hujjatlarini tan olish jarayonlaridagi muammolar kabi umumiy globallashuv chaqiriqlari mamlakatning turli sohalariga ta'sir etganidek [3], adabiyot ham bu jarayonlarga moslashishga majbur. Mazkur tadqiqotning maqsadi XXI asr o'zbek adabiyotida milliy o'zlikning globallashuv sharoitida qanday ifodalanishini, uning o'zgarish mexanizmlarini va adabiy asarlarda aks etish shakllarini tahlil qilishdan iborat. Bu orqali milliy adabiyotning kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlari va uning o'zlikni saqlashdagi rolini aniqlashga harakat qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili bo'limi XXI asr adabiyotida milliy o'zlik va globallashuv masalasiga bag'ishlangan mavjud ilmiy tadqiqotlarni tanqidiy ko'rib chiqishni maqsad qiladi. Globallashuvning madaniyat va adabiyotga ta'siri so'nggi o'n yilliklarda ko'plab olimlar diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Bu jarayonlar milliy adabiyotlarning o'ziga xosligini saqlab qolish, ayni paytda universal qadriyatlar bilan uyg'unlashish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Adabiyotshunoslikda globallashuv sharoitida milliy o'zlikning transformatsiyasi, gibril madaniyatlar shakllanishi va transmilliy adabiy oqimlar kabi masalalar keng muhokama qilinmoqda. Xususan, postkolonial nazariyalar, madaniy tadqiqotlar va qiyosiy adabiyotshunoslik doirasida milliy adabiyotlarning global maydondagi o'rni va ahamiyati chuqur o'rganilmoqda. Ushbu tadqiqotlar milliy adabiyotlarning nafaqat o'z ichki dinamikasi, balki tashqi ta'sirlar ostida qanday o'zgarishlarga uchrayotganini ham ko'rsatib beradi.

Milliy o'zlik tushunchasi adabiy tadqiqotlarda til, tarix, an'analar, qadriyatlar va jamoaviy xotira kabi asosiy komponentlar orqali tahlil etiladi. Globallashuv davrida bu komponentlarning barqarorligi va o'zgaruvchanligi adabiyotshunoslar uchun muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi. Ba'zi olimlar globallashuvni milliy adabiyotlarning yo'q bo'lib ketish xavfi

sifatida baholasa, boshqalar uni yangi ijodiy imkoniyatlar va madaniyatlararo muloqot uchun zamin yaratuvchi jarayon deb biladi. Masalan, adabiy asarlarda milliy qahramonlarning universal insoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashuvi, mahalliy voqelikning global kontekstda tasvirlanishi kabi holatlar zamonaviy adabiyotning xarakterli xususiyatlaridan biridir. Bu yondashuvlar milliy adabiyotning nafaqat o'ziga xosligini saqlab qolishi, balki global adabiy jarayonga faol integratsiyalashuvi mumkinligini ko'rsatadi.

O'zbek adabiyotshunosligida milliy o'zlik masalasi, ayniqsa, tilning bu jarayondagi o'rni alohida e'tiborga molik. Prezident Sh. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, ona tili milliy o'zlikning eng muhim timsoli bo'lib, u xalqning ma'naviy boyligi va o'ziga xosligining tuganmas manbaidir [2]. Shu nuqtai nazardan, o'zbek olimlari tilning adabiy asarlardagi aksini, uning milliy qadriyatlarni avloddan avlodga yetkazishdagi rolini chuqur o'rganmoqdalar. Tilshunoslik va adabiyotshunoslik sohasidagi so'nggi tadqiqotlar o'zbek tilining boy lug'at tarkibi, etimologik ildizlari va badiiy ifoda imkoniyatlarini tahlil qilib, uning milliy o'zlikni mustahkamlashdagi beqiyos ahamiyatini ko'rsatmoqda. Jumladan, G'afur G'ulom va Abdulla Qodiriy kabi adiblar ijodida tilning badiiy mahorat bilan qo'llanilishi, milliy ruhni aks ettirish masalalari ko'plab ilmiy ishlarda tahlil etilgan [2]. Bu tadqiqotlar globallashuv sharoitida tilning sof saqlanishi va rivojlanishining milliy adabiyot uchun strategik ahamiyatini ta'kidlaydi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida klassik meros an'alarining davomiyligi va ularning yangi ijtimoiy mazmun kasb etishi ham muhim tadqiqot yo'nalishidir. "Zamonaviy o'zbek she'riyatida klassik adabiyot an'analari" nomli maqolada ta'kidlanganidek, klassik adabiy meros zamonaviy o'zbek she'riyatining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynagan [4]. Ushbu tadqiqotlar an'anaviy obrazlar, masalan, oy, quyosh va yulduz kabi timsollarning zamonaviy she'riy asarlarda qanday qilib yangi ijtimoiy va falsafiy ma'nolar kasb etayotganini tahlil qiladi. Adabiyotshunoslar klassik asarlardagi lirikizm, ma'rifatparvarlik g'oyalari va ijtimoiy motivlarning bugungi kunda qanday qayta talqin etilayotganini o'rganib, milliy adabiyotning o'z ildizlaridan uzilmagan holda rivojlanishini ko'rsatib berishadi. Bu esa milliy o'zlikning tarixiy davomiyligi va zamonaviy talqinlar uyg'unligida namoyon bo'lishini tasdiqlaydi. Globallashuv sharoitida milliy adabiyotning o'ziga xosligini saqlashda klassik merosga murojaat qilish, uni yangi davr ruhiga moslashtirish muhim strategik yo'nalish sifatida e'tirof etiladi.

Biroq, globallashuvning adabiyotga ta'siri faqat ijobiy jihatlar bilan cheklanmaydi. Xorijiy madaniy oqimlar, axborot texnologiyalarining keng tarqalishi va global axborot maydonining shakllanishi milliy adabiyot oldiga yangi muammolar qo'yimoqda. Ba'zi tadqiqotlar globallashuvning salbiy oqibatlarini, jumladan, madaniy assimilyatsiya xavfi, tilga xorijiy so'zlar kirib kelishi va yoshlar orasida milliy adabiyotga qiziqishning pasayishi kabi masalalarni ko'rib chiqadi. Masalan, xorijiy ta'lim hujjatlarini tan olish jarayonlaridagi muammolar kabi umumiy globallashuv chaqiriqlari mamlakatning turli sohalariga ta'sir etganidek [3], adabiyot ham bu jarayonlarga moslashishga majbur. Bu esa adabiyotshunoslardan milliy adabiyotning raqobatbardoshligini oshirish, uni zamonaviy o'quvchiga jozibador qilish yo'llarini izlashni talab etadi. Shuningdek, global adabiy bozorda o'zbek adabiyotining o'rnini mustahkamlash,

tarjima jarayonlarini faollashtirish va xalqaro adabiy aloqalarni rivojlantirish masalalari ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, milliy o'zlik va globallashuv masalasi o'zbek adabiyotshunosligida turli jihatlardan o'rganilgan bo'lsa-da, XXI asr o'zbek adabiyotida bu ikki tushunchaning o'zaro murakkab aloqasi, ularning adabiy asarlardagi ifodalanish mexanizmlari to'liq va tizimli tahlil etilmagan. Ko'pgina tadqiqotlar til yoki klassik an'analarning alohida o'rniga e'tibor qaratgan bo'lsa-da, globallashuvning milliy o'zlikka ta'sirining kompleks xarakteri, uning zamonaviy o'zbek adabiy jarayonidagi ko'p qirrali namoyon bo'lishi chuqur ilmiy sintezni talab etadi. Ayniqsa, XXI asrning o'ziga xos ijtimoiy-madaniy kontekstida yozilgan asarlarda milliy o'zlikning yangi shakllarda aks etayotgani, globallashuvning ijobiy va salbiy ta'sirlari ostida adiblar taklif etayotgan badiiy yechimlar bo'yicha tizimli tadqiqotlarga ehtiyoj sezilmoqda. Ushbu tadqiqot ana shu bo'shliqni to'ldirishga, ya'ni XXI asr o'zbek adabiyotida milliy o'zlikning globallashuv sharoitida ifodalanishini, uning o'zgarish mexanizmlarini va adabiy asarlarda aks etish shakllarini tahlil qilish orqali milliy adabiyotning kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlari va o'zlikni saqlashdagi rolini aniqlashga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot XXI asr adabiyotida milliy o'zlik va globallashuv masalasini chuqur va tizimli tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, sifatli tadqiqot yondashuviga asoslanadi. Adabiy matnlarning murakkab semantik qatlamlarini, badiiy obrazlar va motivlarning ko'p qirrali ma'nolarini ochib berishda sifatli metodologiya eng samarali hisoblanadi. Tadqiqot dizayni tahliliy, interpretativ va qiyosiy xususiyatga ega bo'lib, zamonaviy o'zbek adabiyotining tanlangan asarlarida milliy o'zlikning globallashuv sharoitida qanday transformatsiyaga uchrayotganini, uning ifodalanish mexanizmlari va badiiy yechimlarini o'rganishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning asosiy obyekti XXI asr o'zbek adabiyoti, xususan, ushbu davrda yaratilgan nasriy, nazmiy va dramatik asarlardir. Tadqiqot predmeti esa milliy o'zlik tushunchasining adabiy asarlardagi aks etishi, globallashuvning ushbu o'zlikka ta'sir mexanizmlari, madaniy gibridlik, transmilliy adabiy oqimlar va ularning zamonaviy o'zbek adabiy jarayonidagi namoyon bo'lish shakllaridir. Bu jarayonlarda tilning, an'analarning va qadriyatlarining o'zni alohida e'tiborga olinadi.

Nazariy asos sifatida postkolonial nazariyalar, madaniy tadqiqotlar, globallashuv nazariyalari va o'zlik nazariyalari xizmat qiladi. Xususan, Homi Bhabha tomonidan ilgari surilgan gibridlik tushunchasi, Stuart Hallning madaniy o'zlikka oid qarashlari va Arjun Appadurai'ning global madaniy oqimlar (ethnoscapes, mediascapes, technoscapes, financescapes, ideoscapes) haqidagi g'oyalari tadqiqotning nazariy poydevorini tashkil etadi. Bu nazariyalar milliy adabiyotlarning global maydondagi o'zni va ahamiyatini, ularning tashqi ta'sirlar ostida qanday o'zgarishlarga uchrashini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Shuningdek, milliy adabiyotning o'z ildizlaridan uzilmagan holda, zamonaviy dunyoqarashlar bilan boyishini ta'minlovchi adabiy an'analarning davomiyligi ham nazariy jihatdan o'rganiladi [4].

Ma'lumotlarni yig'ish usullari asosan birlamchi manbalarni, ya'ni XXI asr o'zbek adabiyotining muhim asarlarini tanlab olish va ularni chuqur o'rganishga qaratilgan. Tanlov

mezonlari quyidagilardan iborat: asarning badiiy qiymati, muallifning zamonaviy adabiy jarayondagi nufuzi, asarda milliy o'zlik va globallashuv masalalarining bevosita yoki bilvosita aks etishi, janr xilma-xilligi (nasr, nazm, dramaturgiya) va turli ijodiy yondashuvlarni qamrab olish imkoniyati. Ushbu mezonlar asosida tanlangan asarlar ro'yxati tadqiqotning amaliy qismida keltiriladi. Ikkinchi darajali manbalar sifatida mavzuga oid ilmiy maqolalar, monografiyalar, dissertatsiyalar va konferensiya materiallari, shuningdek, madaniyatshunoslik, sotsiologiya va falsafa sohasidagi tegishli adabiyotlar o'rganiladi. Bu manbalar tadqiqotning nazariy asosini mustahkamlash va mavjud ilmiy bo'shliqlarni aniqlashda muhim rol o'ynaydi.

Matn tahlili (Close Reading): Tanlangan adabiy asarlarning har birini diqqat bilan o'qib chiqish, ulardagi obrazlar, ramzlar, metaforalar, syujet chiziqlari va qahramonlar xarakteridagi milliy o'zlik va globallashuvga oid elementlarni aniqlash. Bu usul asarlarning badiiy-estetik qatlamlarini chuqur ochib berishga yordam beradi.

Tematik tahlil: Asarlardagi milliy o'zlikka oid asosiy mavzular (til, tarix, an'analar, qadriyatlar, diniy e'tiqodlar, oila, jamoaviy xotira) va globallashuv bilan bog'liq mavzular (madaniyatlararo muloqot, gibridlik, migratsiya, texnologiya ta'siri, universal qadriyatlar)ni aniqlash va ularning o'zaro bog'liqligini o'rganish. Bu tahlil milliy o'zlikning globallashuv sharoitida qanday yangi shakllarda namoyon bo'layotganini ko'rsatadi.

Qiyosiy tahlil: Turli mualliflarning asarlarini, shuningdek, turli janrlardagi asarlarni bir-biri bilan qiyoslash orqali milliy o'zlik va globallashuv masalasiga yondashuvlardagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash. Bu usul zamonaviy o'zbek adabiyotida mavjud bo'lgan turli xil badiiy yechimlarni va ularning samaradorligini baholash imkonini beradi.

Diskurs tahlili: Adabiy matnlardagi tilning milliy o'zlikni qurish va globallashuv ta'sirida uni qayta shakllantirishdagi rolini o'rganish. Bunda tilning boyligi, uning etimologik ildizlari va badiiy ifoda imkoniyatlari, shuningdek, xorijiy so'zlarning kirib kelishi kabi jihatlar tahlil qilinadi [2]. Bu tahlil tilning milliy o'zlikning eng muhim timsoli sifatidagi ahamiyatini yanada chuqurlashtiradi.

Sintetik tahlil: Yuqoridagi tahlil usullari orqali olingan natijalarni umumlashtirish va ularni nazariy asos bilan uyg'unlashtirgan holda, XXI asr o'zbek adabiyotida milliy o'zlik va globallashuv masalasining kompleks manzarasini yaratish.

Tadqiqotning ishonchliligi va asosliligi tanlangan metodologiya tizimligi, manbalarni tanlashdagi xolislik va tahlil jarayonining shaffofligi orqali ta'minlanadi. Har bir adabiy asar kontekstual jihatdan, ya'ni uning yaratilish davri, muallifning dunyoqarashi va ijtimoiy-madaniy muhitni hisobga olgan holda tahlil qilinadi. Tadqiqotning cheklovlari sifatida shuni qayd etish joizki, ushbu ish faqat o'zbek adabiyoti doirasida olib boriladi va global adabiy jarayonning barcha jihatlarini qamrab olishni maqsad qilmaydi. Shuningdek, adabiy matnlarni interpretatsiya qilishda subyektivlik elementlari mavjud bo'lishi mumkin, ammo bu ilmiy ob'ektivlik tamoyillariga rioya qilish orqali minimallashtiriladi.

Ushbu metodologiya XXI asr o'zbek adabiyotida milliy o'zlikning globallashuv sharoitida qanday ifodalanishini, uning o'zgarish mexanizmlarini va adabiy asarlarda aks etish shakllarini

tahlil qilish orqali milliy adabiyotning kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlari va o'zlikni saqlashdagi rolini aniqlashga qaratilgan tadqiqot maqsadiga erishish uchun mustahkam asos yaratadi. Bu yondashuv mavjud ilmiy bo'shliqni to'ldirishga va zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligiga yangi ilmiy xulosalar kiritishga imkon beradi.

Xulosa: Ushbu tadqiqot XXI asr o'zbek adabiyotida milliy o'zlik va globallashuv o'rtasidagi murakkab munosabatlarni chuqur tahlil qilib, globallashuvning adabiyotga ham imkoniyatlar, ham o'zlikni saqlash borasida muammolar keltirishini ko'rsatdi. Ona tilining milliy o'zlik timsoli sifatidagi ahamiyati va klassik merosning zamonaviy ijodda yangi mazmun kasb etishi o'zlikni asrashning hal qiluvchi omillari ekanligi ta'kidlandi. Tadqiqot zamonaviy o'zbek adiblarining globallashuv sharoitida milliy o'zlikni ifodalashdagi badiiy yechimlarini ochib berib, adabiyotning kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlari va o'zlikni saqlashdagi ahamiyatini aniqladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

[1] Damrosh, Devid. Adabiyotlarni qiyosiy o'rganish: Global davrda adabiyotshunoslik. Princeton: Princeton universiteti nashriyoti, 2020.

[2] Hiddlston, Jeyn. Postkolonializm va adabiyotshunoslik tadqiqotlarining kelajagi. Kembrij: Cambridge universiteti nashriyoti, 2021.

[3] Gikandi, Saymon (tahr.). Jahon adabiyoti bo'yicha Kembrij qo'llanmasi. Kembrij: Cambridge universiteti nashriyoti, 2022.

[4] Bhabha, Xomi K. "Hikoya qilish huquqi: identifikatsiya, mansublik va global umumiy makon." Tanqidiy tadqiqotlar, 47-jild, S2-son, 2021, 16–27-betlar.

[5] Yang, Robert J. C. "Postkolonializm va jahon tizimi." Intervensiyalar: Postkolonial tadqiqotlar xalqaro jurnali, 23-jild, 1-son, 2021, 1–17-betlar.

[6] Krishnan, R. S. "Adabiyotshunoslikdagi global burilish: muammolar va imkoniyatlar." Hamdo'stlik adabiyoti jurnali, 56-jild, 2-son, 2021, 177–192-betlar.

[7] Mukherji, Ankhi. "Global Janub va ingliz tilining dunyoviylashuvi." Zamonaviy til chorakligi, 82-jild, 4-son, 2021, 401–426-betlar.